

BEDNY KOMUNISMU: PROPAGANDA

INFORMAČNÍ TEXTY

Předměty: pionýrský šátek, pionýrský slib, pohled s pionýry, časopis Vpřed pionýři

Pionýr, celým názvem nejprve v letech 1950–1968 Pionýrská organizace Československého svazu mládeže (ČSM) a později v letech 1970–1990 Pionýrská organizace Socialistického svazu mládeže (SSM), byla komunistická masová organizace pro děti ze základních škol. Pionýrské skupiny již od roku 1948 nahrazovaly skautské oddíly, respektive všechna ostatní dětská sdružení. V Pionýru byly děti vychovávány v duchu leninských ideálů a skládaly slib: „Slibuji před svými druhy, že budu pracovat, učit se a žít podle pionýrských zákonů, abych byl dobrým občanem své milované vlasti, Československé socialistické republiky, a svým jednáním chránil čest Pionýrské organizace Socialistického svazu mládeže.“ Po složení slibu směl každý pionýr nosit uniformu, červený šátek, modrou košili a odznak.

Doporučené AV lekce: „Normalizační loutka“, „Propaganda a rituál“

Předmět: plynová maska

Branná výchova, zařazená jako předmět do školního rozvrhu, byla součástí civilní obrany. Je jedním z dokladů, že politická ideologie ovlivňovala v době komunismu výuku dětí od útlého věku. Branná výchova se v atmosféře studené války a hrozby použití zbraní hromadného ničení velmi rozšířila. Děti se během ní učily rozeznávat různé typy zbraní, rychle nasazovat ochranné (hovorově plynové) masky, používat další ochranné pomůcky potřebné při chemickém či jaderném útoku (cvičení mělo často podobu pochodování či běhání v pláštěnce a igelitových pytlících nasazených na končetinách – je otázkou, nakolik by taková „ochrana“ byla v případě skutečného útoku vůbec účinná), poskytovat první pomoc, orientovat se v terénu a v mapách, střílet ze vzduchovky, rozlišovat jednotlivé varianty centrálního varování obyvatelstva a nacvičovat odchod do krytu (v každé škole například visela kolejnice, údery na ni se měl ohlásit jaderný útok). Během školního roku se dvakrát konalo povinné branné cvičení, které mělo většinou podobu delšího pochodu, během něhož děti plnily různé úkoly. Školy také pravidelně navštěvovaly vojenské posádky, které žáky seznamovaly s vojenským výcvikem a armádní technikou, to vše s důrazným ideologickým vyzněním. Na těchto akcích se rovněž podílel Svazarm (Svaz pro spolupráci s armádou), ustavený v roce 1951 podle sovětského vzoru jako celostátní organizace sdružující dobrovolné zájemce o různé (převážně) branné aktivity. Pod jeho hlavičkou vyvíjeli činnost kynologové, radioamatéři, střelci či zájemci o sportovní létání.

Doporučená AV lekce: „Propaganda ve školství“

Předmět: Program Spartakiády, vlaječka spartakiády

Spartakiádou se označovala hromadná tělovýchovná cvičení na stadionech, která měla ideologický podtext. Inspirována byla sokolskými slety, které měly v českých zemích dlouhou tradici, sahající až do roku 1882. Název vymyslel funkcionář Federace dělnických tělovýchovných jednot Jindřich František Chaloupecký (1890–1922), který připravil první spartakiádu v roce 1921 na pražských Maninách, kde se tehdy cvičilo. Vyšel ze jména vůdce známé vzpoury otroků ve starověkém Římě (Spartakus). První spartakiáda v období komunistického režimu se uskutečnila v roce 1955. S výjimkou roku 1970, kdy se původně počítalo s obnovením sokolského sletu (po posledním v roce 1948 probíhaly již pouze v exilu), se spartakiády odehrávaly každých pět let, poslední v roce 1990 již ve změněných podmínkách jen jako Pražské tělovýchovné slavnosti. Vyvrcholením spartakiády bylo cvičení na pražském Strahově. Předcházely mu místní a okresní spartakiády, které měly podobu lidových slavností s účastí

místních, státních a stranických představitelů. Spartakiád se účastnili cvičenci různých generací, včetně školní mládeže. Proslulá byla vystoupení vojáků, která byla fyzicky velmi náročná. Návčik vystoupení na spartakiádě trval celý rok. Cvičenci, kteří měli jednotné úbory, vystupovali na různou hudbu. V roce 1985 například dívky cvičily na skladbu Poupata od Michala Davida, která je dodnes ukázkou propojení tehdejší popmusic se státní propagandou.

Doporučená AV lekce: „Propaganda a rituál“

Předmět: Kroky Františka Janečka & Michal David – LP

Propaganda v populární hudbě – Po „Vítězném“ únoru 1948 začal komunistický aparát řídit kulturní politiku podle sovětského vzoru. Ideologickým mustrem se stala kulturní doktrína, kterou sepsal Stalinův přítel a spolupracovník Andrej Ždanov, odpůrce moderního umění a hlasatel dogmat socialistického realismu. Ždanovova kulturní doktrína (tzv. ždanovština) se samozřejmě promítla i do osnov hudební výchovy na základních školách. V metodické příručce pro pedagogy, vydané v první polovině 50. let, čteme: „Učitel musí hledat cestu, jak z nepřehledného bohatství, obsaženého v hudbě, využít všeho, čím hudba vychovává: vřelé lásky k rodné zemi a k jejímu lidu, hrdosti nad velikostí našich umělců, lásky a přátelství k Sovětskému svazu, nadšení budovatelských písní, tvrdého vzdoru revolučních zpěvů a mnoho jiného. Výběrem písní a skladeb, vyrostlých z bohatých tradic, pěstuje učitel v dětech smysl pro krásno, z něhož pak vyrůstají ušlechtilé vlastnosti člověka: hrdinství, bojovnost, láska k člověku a ke kolektivu i k přírodě. Tím vytvoří ve třídě ovzduší, vyjádřené heslem ‚S písní na rtech chceme jít!‘.“

V propagandistickém boji na „kulturní frontě“ se komunisté po celou dobu své vlády střetávali s nenáviděnou západní populární hudbou, v níž celkem oprávněně spatřovali mocnou ideologickou zbraň svých nepřátel. Zdejší lidovým masám totiž americké melodie zněly libě. V osmdesátých letech oficiální československou scénu zinfantilizovaly hudební stáje, které si svou loajalností pragmaticky zajistily přízeň komunistické vrchnosti a mohly díky tomu uplatňovat západní styl manažerské práce v sériové výrobě disco-hvězdiček. František Janeček tímto způsobem „vytvořil“ Michala Davida a postavil kolem něj skupinu Kroky. S Davidem a řadou dalších, skoro ještě dětských zpěváků, pak zásoboval média kolovrátkovými melodiemi, které se v prostředí zbaveném konkurence snadno stávaly hity. Často se také jednalo o převzaté melodie západních hitů (s autorskými právy si v té době málokdo lámal hlavu) – jako právě v případě písně Colu, pijeme colu, kterou původně pod názvem Se T'amo T'amo nazpívala italská zpěvačka Rosanna Fratello.

Doporučená AV lekce: „Propaganda v populární hudbě“

Předmět: Fotografie s pionýry, propagandistické nápisy

Státněstranická komunistická ideologie byla všudypřítomná, nemělo být před ní úniku – a taky nebylo. InSTITUTE, podniky i fabriky zdobily rudé hvězdy, srpy a kladiva, na zdech i věčných lešeních visely či povlávaly transparenty identického vzezření: šarlatové či karmínové pozadí, na něm žlutě vyvedené nápisy: „Se Sovětským svazem na věčné časy!“ – „Buduj socialismus – posílíš mír!“ – „Proletáři všech zemí, spojte se!“ – „Leninskou cestou k dalšímu rozvoji naší socialistické vlasti“.

Doporučená AV lekce: „Propaganda ve veřejném prostoru“

Předmět: Fotografie 1. máj

Prvomájové průvody byly původně pestrou podobou oslav Svátku práce, jehož oslavy zaváděla ve světě od roku 1890 II. internacionála. V letech 1948–1989 ale v Československu získaly průvody podobu zvláštního pseudonáboženského rituálu, během něhož představitelé moci blahosklonně kynuli z tribun svým poddaným, kteří jim kolektivně provolávali slávu. Oficiálním cílem byla demonstrace síly vládnoucího režimu a jeho údajné jednoty s lidem. Ve skutečnosti se až na jedinou výjimku – v květnu 1968 – nikdy nejednalo o spontánní masové akce. Průvody byly centrálně organizované a účast pro žáky, studenty i pracující povinná.

Doporučené AV lekce: „Propaganda a rituál“, „Propaganda ve veřejném prostoru“

Předměty: Pohled – zrádná emigrace ve službách západních imperialistů, pohled – uhlobaroni, cedule Nález Amerického brouka okamžitě hlaste!

Propaganda proti Západu se během studené války projevovала ve všech sdělovacích prostředcích a formách. I média v Československu varovala své obyvatele před agenty amerického imperialismu a zrádnou emigrací, která závistivě škodí budovatelským plánům Sovětského svazu. K tomu sloužily i v tisku publikované anekdoty. Komunistická propaganda dokázala bravurně využít i mandelinku bramborovou, brouka, který se k nám dostal na obchodních lodích už v roce 1875 z Ameriky. V roce 1950 došlo k zamoření polí tímto broukem, který ničil úrodu. Na titulních stranách všech deníků se tak v červnu roku 1950 objevilo Provolání vlády k boji proti mandelince bramborové, kterou na naše území prý shazovali z letadel nebo pod rouškou tmy nosili v krabičkách západní agenti.

Doporučená AV lekce: „Propaganda v tisku“

Předmět: Texty k výuce marxismu-leninismu

Marxisticko-leninská ideologie byla jediným oficiálně přijímaným světovým názorem. S tím museli mladí lidé a zejména ti, kteří stáli o vysokoškolské vzdělání, po celou dobu normalizace počítat. Od tohoto principu se odvozovaly další oficiálně povolené společenskovední deriváty. Na univerzitě tak například nebylo možné oficiálně studovat „sociologii“, ale pouze „marxistickoleninskou sociologii“. Normalizace přinesla zesílenou podřízenost společenských věd přímé stranické kontrole – a povinné kurzy marxismu-leninismu byly k tomu vhodným nástrojem. Takzvané ideologicko-výchovné funkce marxisticko-leninského učení byli mladí lidé vystavováni od útlého věku, přičemž s vyšším stupněm školy se expozice příslušně posilovala. Být „pouhým“ odborníkem, lékařem či chemikem už nestačilo. Odborně zdatní jedinci neznamenal nic nebo jen velmi málo, dokud se nestali či nebyli ochotni se stát odborníky socialistickými, tedy takovými, kteří dokonale ovládají „vědecký světový názor“, ztotožňují se s ním a propagují jej. Komunistům v normalizačním Československu se podařilo zadusit přirozený veřejný život a zablokovat svobodnou výměnu informací, přesto většině obyvatel došlo, že marxismus-leninismus není žádný „vědecký“ názor. Jen ti zasvěcenější věděli, že vnucovaná doktrína je jen subjektivním, vulgárním výkladem původních Marxových myšlenek, ale skoro každý musel pochopit, že se jedná o vyprázdněnou ideologii, sloužící čistě potřebám a zájmům vládnoucí strany. Z nejtřeženejšího světového názoru se stal terč postranních vtípů. O to tragičtější bylo nasazení, s nímž režim toto učení vtlačoval mladým lidem do hlavy.

Komunistická propaganda představuje tak obsáhlé téma zasahující do tolika oblastí života, že je lze v relativně krátkém textu nejlépe načrtnout. Výhodou ovšem je, že i stručný nástin může být poměrně plastický. Normalizační propaganda na domácím poli se dá volně rozdělit do tří základních kategorií: za prvé lakování života v „socialismu“ na růžovo, za druhé ostouzení demokratického Západu a za třetí denunciaci domácí opozice a nezávisle si počínajícího obyvatelstva vůbec. To vše je možné najít v učebnicích a knihách o historii Komunistické strany Československa, jejichž cílem bylo zejména zdůvodnit a ospravedlnit dějinnou úlohu strany na domnělé cestě k beztrždní společnosti, světovému míru a obecnému blahobytu.

Doporučená AV lekce: „Propaganda v tisku“, „Propaganda ve školství“

Charakterizovat **Komunistickou stranu Československa (KSČ)** za normalizace je jednoduché i obtížné zároveň. Jednoduché v tom smyslu, že „strana“ (ve skutečnosti však její představitelé) byla ztělesněním diktatury, viníkem bezpráví, nesvobody a dalších špatností v zemi; až do pozdních osmdesátých let kontrolovala všechny oficiálně působící organizace a státní instituce. Obtížné je to například z toho důvodu, že měla více než milion a půl řadových členů a každý z nich nesl konkrétní odpovědnost za to, jak se choval k lidem v nejbližším okolí, jak horlivě plnil či neplnil partajní direktivy. Co se o KSČ ve dvou dekádách po sovětské okupaci dá říct s jistotou? Za prvé měla zákonem garantovanou neomezenou moc (podléhala jen sovětskému vedení a zároveň se o ně opírala). V Ústavě Československé socialistické republiky z 11. července 1960 (hlava první, článek 4.) stojí: „Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa,

dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.“ Tento článek, který legitimoval faktickou situaci v zemi přinejmenším od února 1948 a který pak platil až do pádu režimu, je vlastně vyjádřením diktatury – vedoucí úlohu KSČ nebylo možno změnit volbami. Za druhé to byla organizace kolaborantská, obhajující zájmy sovětského impéria a zrazující vlastní národ; skutečnost, že se komunisté podřizovali Moskvě vždycky a že se většina lidí v Československu postupně smířila s faktem, že žijí v okupované zemi, na tom nic

Předmět: set zákonů o pobuřování, hanobení státu...

Trestní právo přirozeně patřilo mezi nejúčinnější nástroje komunistické moci, která se snažila obyvatele Československa udržovat v permanentním strachu, že budou za skutečnou, ale i domnělou protistátní činnost perzekvováni. K tomu tehdejší zákoník nabízel řadu paragrafů, které bylo snadné zneužít bezpečnostními složkami státu. V disentu se hovořilo o tzv. gumových paragrafech (typicky např. výtržnictví, příživnictví či maření výkonu státního dozoru nad církvemi), které umožňovaly odsoudit kohokoliv za jakýkoliv kritický a nezávislý projev.

Předmět: Článek v Rudém právu – Kdo seje vítr a reakce čtenářů na něj

Několik vět byla petice, která vznikla na jaře 1989 v prostředí Charty 77. Požadovala propuštění politických vězňů, svobodu pro média a nezávislé iniciativy a veřejnou diskusi o otázkách týkajících se historie, politiky a vůbec veřejného zájmu.

Od léta do podzimu podepsalo Několic vět cca čtyřicet tisíc lidí včetně zpěváků, herců a dalších občanů, kteří byli do té doby vůči KSČ loajální. Podpisy, které pod Několic vět přibývaly, mj. ukazovaly, že režim slábne a lidé se přestávají bát. Vládní struktury petici prostřednictvím oficiálních médií ihned po jejím zveřejnění označily za protistátní pamflet a pokusily se proti ní rozpoutat obvyklou kampaň.

Doporučená AV lekce: „Propaganda v tisku“

Předmět: fotografie The Plastic People of the Universe

Skupinu The Plastic People of the Universe (PPU) založili v roce 1968 dva přátelé z Břevnova, Milan „Mejla“ Hlavsa a Jiří „Přemek“ Števích. Znali se ze základní školy a před založením PPU spolu hráli ve skupině Vagabunds. Postupně ve skupině hrálo okolo čtyřiceti hudebníků, většinou jen krátkou dobu. Po potlačení pražského jara měla oficiální kulturní oblast výrazně legitimizující úlohu, obdobně jako v 50. letech. Jejím smyslem byla stabilizace politického režimu, propagování jeho zájmů. Souhlas s veřejným vystupováním hudebních skupin udělovaly vybrané komise krajských kulturních agentur, jež v rámci tzv. rekvalifikačních přehrávek hodnotily vedle hudebních znalostí také postoje k politickému režimu. Okolo PPU se v té době zformovalo společenství různě orientovaných osob, pro něž se pod vlivem teoretika umění a spisovatele Ivana „Magora“ Jirouse (1944–2011) začalo používat označení underground. Ve Zprávě o třetím českém hudebním obrození (1975) Ivan Jirous definoval underground jako duchovní postoj intelektuálů a umělců kriticky se vymezujících vůči světu. Podle něho bylo cílem tohoto hnutí vytvořit „druhou kulturu“, nezávislou na oficiálních kulturních strukturách a hodnotách establishmentu. V červenci 1973 byl Ivan Jirous, manažer PPU, zatčen. O několik měsíců později kapela odehrála poslední skutečně veřejné vystoupení. Další koncerty probíhaly v utajení za účasti pozvaných lidí, kteří byli ochotni riskovat problémy s policií. Problémy nejenom s bezpečnostními složkami, ale také ve škole nebo v zaměstnání riskovali přitom i ti, kteří si podobně jako členové PPU nechali narůst dlouhé vlasy nebo se jinak odlišovali od majoritní společnosti.

Doporučená AV lekce: „The Plastic People of the Universe“

Garant textu:

Jan Synek, historik

Zdroje:

Metodická příručka Nástroje normalizační moci

Publikace Bylo nebylo

Publikace Mýty o socialistických časech

Informační texty k AV lekci 1989: Z deníku Ivany A.

Informační texty k AV lekci 1989: Z dopisů psaných přes železnou oponu

Informační texty k AV lekci Propaganda v tisku

Informační texty k AV lekci Propaganda ve veřejném prostoru

Informační texty k AV lekci The Plastic People of the Universe